

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רנ"ט, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

פינוי שוכר בעל כרחו (מאמר המשך משבוע שעבר)

לו לר' אפרים צבי שלם, הרי שהוא פוטר מכל ההתקשרות של חוזה השכירות שנחתם ביניהם בו נכתב מפורשות כי לא קיימת אפשרות עזיבת הדירה בתוך תקופה של שש שנים. הוא יבקש שיפנה את הדירה, ועל סך התשלומים שהצטבר עד כה לסכום של כ-30,000 שקלים הוא יהיה מוכן לגבש הסכם פריסת תשלומים, שתאפשר לר' אפרים צבי לעמוד בה.

רק כאשר עלה בעצמו ונכנס לדירה המושכרת, עלה בידו לפגוש בר' אפרים צבי. בנועם מידותיו, הוא דיבר עמו בכבוד, שיחה רוויה התנצלויות והבעת הבנה למצבו הקשה, אולם יחד עם זאת הודיע לו בנחישות שאין לו אפשרות להמשיך כך מאחר והוא עצמו קורס מהמעמסה הכספית שהוטלה עליו. ר' אפרים צבי חש שלא בנה, ומיד במקום מסר בידו שיק דחוי לחודש הבא על סך של כ-עשרת אלפים שקלים, ואמר שזה על החשבון של החוב, ואי"ה לקראת חודש הבא הוא יתחיל לשלם תשלומים כסדרן.

למחרת בבוקר מיהר ר' מרדכי זלמן והפקיד את השיק בבנק. אלא שלא ארכו שעות רבות ומספר הטלפון של ההודעות הקוליות של הבנק מופיע על הצג של הפלאפון שלו. הוא שיער מיד במה דברים אמורים. ואכן, הקול המכני הודיע לו כי פעולת הפקדת שיק על סך עשרת אלפים שקלים בוטלה, עקב 'אי כסוי מספיק', וכי החשבון יחויב בעמלה כפי הרשום בספרי הבנק. הקול המתכתי סיים בחגיגות כי לפרטים נוספים הוא מוזמן לפנות לסניף בשעות הפעילות, אך הדבר היה מיותר, שכן הוא הבין את המצב לאשורו.

כמובן שהוא מיהר להתקשר לר' אפרים צבי, אלא שכצפוי המספר לא היה זמין. משכך, גמר בדעתו שאין הוא יכול לבזבז זמן ומשאבים ואין לו שום כוונה לגלגל הלוואות, ואשר על כן את המשך דרכו הוא עשה בפגישה אצל עורך דין אליו פנה, כאשר הלה לא השתהה לרגע, ובתמורה לעמלת שירות מכובדת, הנפיק מתחת ידו מיידית מכתב חתום בו הוא מודיע לר' אפרים צבי שעליו לפנות את הנכס בתוך שבועה ימי עסקים.

שבוע חלף, ואחריו עוד שבוע וגם שבועיים, עד שכעבור חודשיים, חש ר' מרדכי זלמן שבאו מים עד נפש. לא זו בלבד שאין לו את כספו, והשוכר אינו מפנה את המושכר, הרי שהוא אף לא זוכה ליחס ולניהול שיח תקני אודות מצב הביש אליו נקלעו שניהם שלא מרצונם.

בלית ברירה עשה את מה שעשה. באישון ליל הגיע לנכס המושכר יחד עם שלשה ידידים

לצרכי נישואין. יחידה שניה הייתה מושכרת לזוג צעיר, שתוכניתם הייתה לעזוב מיד בתום תקופת השכירות בסוף השנה. זה יוצא וזה בא, לתום תקופת השנה כאשר יצאו בני הזוג מן הדירה, את מקומם תפס ר' אפרים צבי העוסק לפרנסתו במסחר בסת"ם, בעיקר בכתיבת בספרי תורה, בחדר הגדול הקים מעין 'מחסן' ציוד לכל צרכי הסת"ם, ובחדר הנוסף, הקטן, ישב הוא עצמו וכתב. הסופר ר' אפרים צבי חתם חוזה למשך שש שנים, לפי הסיכום הבא: התשלום הראשון היה לששה חדשים מראש, ולאחר מכן ישלם על כל שלשה חדשים מראש.

במשך שנתיים הדברים התנהלו על מי מנוחות. בכל שלשה חדשים, היה מגיע ר' מרדכי זלמן אל ר' אפרים צבי ומקבל ממנו את דמי השכירות למשך שלשת החדשים הבאים. והנה, באה לה שנת ה'תש"פ, זו השנה שוירוס הקורונה בא ושיבש את חיי היקום כולו, ובכלל זה את הפעילות בענפי המסחר השונים. בין הנפגעים הגדולים היה ר' אפרים צבי, שחש היטב על בשרו את ירידת הפעילות בתחום כתיבת הסת"ם. פחות הכנסות לבעלי ההון גררו פחות הזמנות לספרי תורה, ובעקבות כך פחות הכנסות לר' אפרים צבי, שעיקר מסחרו ופרנסתו התבססו על הכתיבה.

ככל שנקפו הימים וחלפו, הוא נכנס למצוקת תזרים לא פשוטה, עד שפשוט לא היה מסוגל להמשיך את תשלום השכירות במועדו כפי שהיה רגיל ומפקיד מימים ימימה. בתחילה, הגיב ר' מרדכי זלמן בסלחנות לאיחורים שתכפו והלכו, עד שלאחר ששה חדשים היו בידו רק דמי שכירות על החודשים שכבר חלפו ולא על החדשים הבאים, ועם כל זה בחר להבליג על כל הקושי הכרוך בכך, כאשר הוא מצידו מוכרח היה לעמוד בתשלומי המשכנתא הגבוהים. אולם ככל שהפערים בין תשלום לתשלום התרחבו, הוא חש את עצמו במצב בו לא יוכל לעמוד. בכוונתו היה לדבר עם ר' אפרים צבי וללכך עמו את הנושא, אלא שכעבור מספר ימים בהם ניסה להשיגו בכל דרך וללא הצלחה, הוא הפנים שר' אפרים צבי ככל הנראה פשוט מתחמק, בידועין.

כעת הפך העניין להיות מעיק. הוא הבין שר' אפרים צבי ניצב בבעיה. הוא אף הבין היטב לליבו. מאידך משכורתו המצומקת לא היה בה כדי לכסות גם את דמי המשכנתא של הדירה וגם את דמי השכירות של הדירה בה הוא עצמו מתגורר. הוא ידע היטב כי המצב לא יכול להמשך בצורה זו. מצידו חשב, כי במידה ואין

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והמשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוצא להלכה ממה שנפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה.

ר' מרדכי זלמן, אברך השוקד על תלמודו ביגיעה בעיר אשדוד, אין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. כדי שיוכל להמשיך לנהל את אורח חייו המתוקים על מי מנוחות במבועי התורה והיראה לאורך זמן, היה עליו לבחור בין שתי החלופות הבאות: האחת, לקנות דירה בערי הפריפריה במחיר בר השגה, כזאת שיוכל לאפשר לו לקמץ בעיסתו ולהחזיר את תשלומי המשכנתא מתוך ההכנסות המועטות. ואילו השניה, לרכוש דירה באזור מגוריו במחיר גבוה ולחלקה למספר יחידות דיור אותן יוכל להשכיר לכל המרבה במחיר במשך התקופה הבאה. אמנם לא אחת מהיחידות תתאים למגוריו שלו עצמו על עולליו ומשפחתו המורחבת, אך לכל הפחות יוכל להשכירן ולכסות את דמי עלותן ועלות השיפוץ, ובחלוף הזמן, תהפוך הדירה להיות שלו לחלוטין, כך שבשקלול האמרת מחירי הנדל"ן בארץ, על פי כל החישובים הרעיון נראה מבטיח. כך או כך, דבר אחד היה ברור לו, שלמרות שכעת הוא עדיין מצליח 'לגמור את החודש', בלתי אפשרי להמשיך כך לשלם דמי שכירות גבוהים שהולכים לבלי שוב.

תחילה יצא לבדוק את האפשרות השניה, "דרך ארוכה שהיא קצרה" - אמר לעצמו, הרי מדובר במהלך שכעבור מספר שנים יניב לו דירה רחבה משלו. ואכן, אחר בירורים אצל מתווכים מידידי, נמצאה הצעה שהייתה נראית משתלמת. החלוקה כבר בוצעה בדירה, מה שהעלה את מחיר רכישתה בסכום של כסף, אך מאידך מאחר והיא כבר עומדת בחלוקתה זה מספר שנים, הסיכון לפניות מצד הרשויות כמעט בלתי קיים. אף שקלול ה'טרטור' של החלוקה הן מצד העבודה והן מצד השבת הנכס משכירות באותה תקופה והערכובים הכרוכים בכך, העלה כי שווי הנכס מצדיק את ההשקעה.

ר' מרדכי זלמן הניח את הסכום ההתחלתי שקיבל מהוריו ומחמיו לאורך ימים ושנים, הוסיף סכום נכבד שהיה מונה לו בצד כחיסכון, ואף לקח הלוואת משכנתא מהבנק, וכך ביצע את הרכישה על הצד היותר טוב. יחידה אחת הייתה מושכרת לאורך זמן למשרד גמ"ח הלוואות

לספסל הלימודים, כדי להוציא את חפציו של ר' אפרים זלמן החוצה, למבוא שבין שתי הדירות שברשותו, להחליף את המנעול, ולקבוע בשטח עובדה מוגמרת של פינוי השוכר מהמושכר. השעה הייתה שלוש לפנות בוקר והדלת סבה על צירה. ר' מרדכי זלמן שחרר את המנעול ופתח את הדלת, והנה להפתעתו הוא מגלה שם את ר' אפרים צבי יושב ועוסק במלאכתו. רגע של הלם, אך במהירות התעשת והבין שאם לא עכשיו אימתי, והנה הוא שומע את עצמו פונה לר' אפרים צבי ומודיע לו שהוא בא כעת לפנות את הנכס ועליו לשתף פעולה.

ר' אפרים צבי נעמד מלא קומתו בדלת, ואמר לו כי הוא מתנגד לכך, ואם ירצה עליו לתבוע אותו בבית הדין. החברים שהגיעו עמו היו החלטתיים והם פנו להסיט את ר' אפרים צבי מהדלת ולקבוע את חסימתו הפיזית, כדי שיהיה להשלים את הפינוי בצורה מושלמת, אך כאן עמדה לו אצילותו של ר' מרדכי זלמן שהיה ירא שמים שחכמתו קודמת למעשיו, ורגע בטרם החלה פעולת הפינוי הוא עצר בעדם. הוא אמר להם שעליו להיוועץ במורה הוראה, לשמוע כיצד לנהוג במקרה זה, על פי דין תורתנו הקדושה. הוא הודה לידידיו על העזרה והסיוע ועמידתם לימינו בעת מצוקתו, אך סיכם עמם שבשלב זה נשהה את הפינוי עד לבידור ההלכה כדת של תורה.

למחרת, ניצב ר' מרדכי זלמן בבית ההוראה, ושאלתו בפיו: האם הוא רשאי לנקוט בפעולת פינוי בעל כרחו של השוכר שלא שילם, או שעליו לקבל רשות מבי"ד בטרם כל פעולה אשר יעשה.

ה. בדיעבד כשתפס על ידי גוי

אלא שבסוגיית של ההוא שותא, הביא המרדכי (בבא קמא פרק י' רמז קצג) בשם ה"ר אליעזר מטולא שמה שאמר רבא לנדות את מוסר השותא

יתירה על זו, מצינו שהרואה את חברו עושה דבר עבירה, רשאי לייסרו ולהכותו כדי להפרישו מן האיסור, וכמו שכתב בשולחן ערוך (סימן תכא סעיף יג) שאם רואה אחד מישראל מכה את חברו ואינו יכול להצילו אם לא שיכה את המכה, יכול להכותו כדי להפרישו מן האיסור

ביד פקידי המלך עד שיבוא לבית הדין, זהו מתקנת חכמים שלא יהא אדם רגיל בכך, אבל אינו נקרא בכך מסור, ולכן אמר לנדותו ולא אמר שמחייבים אותו. והוסיף שם כי באופן שתקפה לעצמו בידיו גויים, אף שאין לו לעשות כך, כי מה שקיימא לן עבד איניש דינא לנפשיה זהו דוקא בחפץ המבורר לו וידוע לכל שהוא שלו, אבל בחפץ שאינו ידוע לכל שהוא שלו, ודין הממון הוא כל דאלים גבר, אינו רשאי לתפוס על ידי גויים. ומכל מקום אם תקף בידי גויים אין לדונו כמסור, אפילו אם העלילו עליו הגויים ולקחו ממנו יותר או הענישוהו, כי לא מצינו דין מסור לגוי אלא כשמתכוון להזיק את חברו, ואילו הוא התכוון

להוציא שלו, והדין הוא שיש לנדותו עד שיבוא לבית הדין.

והקשה הרמ"א בדרכי משה (סימן ד אות א) שמדברי התרומת הדשן (סי' דש) נראה שכל תפיסה שהיא, ואפילו של עבד איניש דינא לנפשיה, אין לעשות על ידי גויים וערכאות, ולמד זה מדברי המרדכי (ב"ק רמז קיז) שכתב כי מכוער הדבר לעשות על ידי גויים, ואילו מדברי המרדכי הללו (ב"ק רמז קצג) יש לדייק שאין פגם בעצם הדבר שתופס על ידי גויים, כי אם בשל כך שבכל דאלים גבר הממון אינו מבורר לכל שהוא שלו, אבל בדין עבד איניש דינא לנפשיה שמבורר לכל שהממון הוא שלו, מותר לתפוס את שלו גם על ידי גויים, ושלא בתרומת הדשן. וכתב בדרכי משה כי גם בהגהת אשר"י (ב"ק פרק ג סימן ג הגה ב') מבוואר שאם עשה דין לעצמו על ידי גויים מהני, וגם אם הגויים הזיקו אם לא יכל להציל בעניין אחר הוא פטור.

וכתב בדרכי משה לחלק שלכתחילה אסור שהתפיסה תיעשה על ידי גוי, ואכן בדיעבד אם עבר ועשה כן הדבר מועיל. ואכן כתב רמ"א להלכה (סימן ד סעיף א) שהדין של עבד איניש דינא לנפשיה, לכתחילה הוא דוקא על ידי עצמו ולא על ידי גויים, ובדיעבד מה שעשה עשוי.

ו. חילוק האגרות משה בין כל דאלים גבר לעבד איניש דינא לנפשיה

אמנם הגאון רבי משה פיינשטיין העלה באגרות משה (חושן משפט חלק ב סימן טו) בנוגע למלוה עני ששכח לעשות פרוזבול והלוה לא רוצה לפרוע לו, שיש אפשרות לכופו לשלם גם על ידי גויים. תחילה כתב שם שיש לדעת שאפילו לשיטת הסוברים ששמיטת כספים גם בזמן הזה מדאורייתא, הרי שנינו (שביעית פרק י' משנה ט) המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, ובאמת אפשר שרשאי אף בכח לכפותו עד שיאמר הלוה שנותן לו אף על פי שהשביעית משמטתו. והאריך בענין חובות ופרוזבול בזמן הזה, כיצד יהיה הדין כששכח לכתוב הפרוזבול, וכתב שבאופן שבשעת ההלוואה נתן הלוה שיק לתאריך שלאחר שנת השמיטה, יכול לגבות את השיק גם בלא פרוזבול, כי הדבר נחשב כקובע זמן הפרעון אחר השמיטה. ויותר מזה שהוא נחשב גם כתשלום החוב קודם השמיטה, מאחר שעל פי דינא דמלכותא אסור לבטל שיק, ואם יבטל כעת את השיק נמצא שתחילת חיובו אחר השמיטה, ובאופן זה אף בזמן הגמרא לא היה משמט.

וכתב שם עוד שאם לא ימצא המלוה בית דין שיודקו לו, יכול המלוה לעשות דין לעצמו ולתפוס, ומסתבר שיכול ללכת גם לערכאות של גויים, כי מאחר שלמנהג הקדמונים אינו משמט, נמצא שמה שאין נותנים לו רשות ללכת לערכאות הוא שלא כדין, ולכן אם אינו יכול לתפוס, יכול ללכת לערכאות.

וכתב כי מה שסובר הרמ"א שגם כשרשאי לעשות דין לעצמו אסור לעשות כן על ידי גוי, הרי מקור דבריו בתרומת הדשן, ושם בתשובתו

של התרומת הדשן נראה שבאופן זה יהיה מותר, כי משמע מדבריו שמצד עצם התפיסה הדבר מותר אלא שהדבר מכוער ליגוש איש ישראל על ידי גויים. ודייק עוד מדבריו שכתב שיהיה מותר לכפות את הלוה להחזיר החוב, דוקא באופן שהלוה עצמו מבקש להחזיר ואמר לו המלוה שהוא משמט את החוב והלוה אינו אומר 'אף על פי כן', אז יהיה המלוה יכול לכופו, ואילו בתחילת דבריו שם נראה שהיה סבור שמותר לתבוע בערכאות של גויים, ולכאורה מה היה הסלקא דעתך להחזיר לתבוע בערכאות. אין זאת אלא שכאשר הדין מחייב שיוכל לקבל את החוב, רק שהבית דין לא יתנו לו רשות, רשאי הוא בעצמו לתבוע בערכאות מדין כפיית עצמו. ואם כי, מסקנת התרומת הדשן שהדבר מכוער, מכל מקום מצד עצמו רשאי לעשות כן, ולכן במקום שמנהג הקדמונים שהחוב אינו משמט, ובית הדין לא נותנים לו אישור לתבוע בערכאות בגלל שהם רוצים להחזיר וזהו שלא כדין, הוא רשאי לתבוע גם בערכאות.

וגם בעיקר דינו של הרמ"א, שתלה לאסור עשיית דין לעצמו על ידי גוי בדברי המרדכי והתרומת הדשן שאסור להסתייע בגוי בדין של כל דאלים גבר, תמה האגרות משה, שהרי אין דמיון בין הדינים, כי בוודאי לא יתקנו חכמים שיהיה כל דאלים גבר אם אין הוא אלים בעצמו לתפוס מהשני אלא רק באמצעות גוי אלים, שהרי את סברת 'כל דאלים גבר', ביאר הרא"ש (בבא מציעא פרק א סימן א) שסמכו שמי שהדין עמו ימסור נפשו יותר להעמיד שלו בידו ממה שימסור האחר לגזול, ואם כן מה שייך להחזיר זאת על ידי גוי, ועוד כי לא יסתלקו הבית דין מלדון ולשלחם לערכאות שהוא דבר אסור. אבל כאשר הדין עמו והתירו לו לעשות דין לעצמו, יתכן שיוכל לעשות זאת גם על ידי גויים, כי מהיכי תיתי שלא יוכל לעשות כל מה שביכולתו להציל את שלו.

ז. דעת הנודע ביהודה בחוב ברוך שאפשר לתפוס על ידי גוי

הנודע ביהודה (תנינא חושן משפט סימן ל) נשאל מאת ידידו הרב הגדול המופלא ומופלג חכם השלם מוהר"ר צבי הירש סג"ל מטרנאראד על שלש שסיימו עם אחד לקנות ממנו דבש ושילמו לו, הלה לא נתן להם דבש והכסף נשאר אצלו חוב בשטר כתוב וחתום. כאשר גילו הללו שאותו בעל חוב הביא עורות, הם תפסו ממנו את העורות בכח המאגיסטראט [-מועצת העיר, העירייה], וכעת בא אחד וטען שהוא נעשה ערב על העורות הללו כשרכש אותם אותו בעל חוב ולא שילם בעדם, והבעל חוב מודה לו על כך. ופסק הרב השואל שהעורות ישארו אצל אלו שתפסו, כי יש להם שטר על החוב והרי אין דין קדימה במטלטלין, והשני הערב אינו יכול להוציא מידם ובפרט שאין לו שטר.

השיב לו על כך הנודע ביהודה שיפה דן ויפה פסק. והוסיף עוד שאפילו אם היה לערב שטר, בכל אופן אין דיני קדימה במטלטלין, ואף לשיטת הב"ח (סימן צו) שאם קנה את הסחורה בהקפה והיא עדיין בעין אין לשאר בעל חוב חלק בו, מלבד שדבריו אינם מוסכמים וכבר כיהה דבריו בשו"ת צמח צדק (הקדמון ס' קיז), הרי הסברה בדברי הב"ח היא שאם היה המוכר יודע שאינו בטוח במעותיו, הוא לא היה נותן לו הסחורה וממילא יש כאן מקח טעות והסחורה נשארת בחזקת המוכר או בא כוחו, אבל כאן שמדובר רק

בערב שהסחורה מעולם לא הייתה שייכת לו, הרי לא שייך לומר שהעורות היו ברשותו.
אלא שיש לדון בדבר מצד מה שהתפיסה שלהם הייתה בערכאות על ידי גוים, על זה כתב הנודע ביהודה שאע"פ שלגבי כל דאליים גבר, אם נתן את זכותו בממון לגוי שתפס לעצמו מנדים אותו עד שיחזיר את הממון למצבו הראשון שקודם תפיסת הגוי, הרי ביאר המרדכי (ב"ק רמז קצג) את טעם הדבר משום שאחרי שנתן את זכותו בממון לגוי חוששים שלא יוכלו אחר כך להוציא מידו על ידי הברירה של העדים. ולפי זה בבעל חוב שרשאי לתפוס מטלטלים ותפיסתו מועילה

וכתב שם עוד שאם לא ימצא המלוה בית דין שיזדקקו לו, יכול המלוה לעשות דין לעצמו ולתפוס, ומסתבר שיכול ללכת גם לערכאות של גוים, כי מאחר שלמנהג הקדמונים אינו משמט, נמצא שמה שאין נותנים לו רשות ללכת לערכאות הוא שלא כדין, ולכן אם אינו יכול לתפוס, יכול ללכת לערכאות

לחלוטין ואין הדבר תלוי בבירור ועדים, מה לי אם תפס בעצמו בכח זורוע או שתפס בכח הגוי, ולכן יפה פסק הרב השואל שהתפיסה מועילה, והחולק עליו לא חש לקימחיה ואינו יודע דיני ממונות בין ימינו לשמאל.
הרי לנו דברי הנודע ביהודה שהם כתנא המסייע לבעל האגרות משה, שכאשר הדבר ברור בלי ספק, מותר לעשות את התפיסה על ידי גוי. והנה לדברי הנודע ביהודה ותמיהת האגרות משה שיש להתיר גם בגוי, כל שכן שמתירים בישראל אף אם אינו שומר מצוות. אמנם לפי הכרעת הרמ"א שאין ראוי לעשות דין לעצמו על ידי גוי, יש לעיין מה יהיה הדין באנשים שאינם שומרי תורה ומצוות. ונראה כי גם לשיטת המרדכי והרמ"א מאחר וכל טעם הנידוי הוא משום ש'מכוער הדבר לעשות על ידי גוים', אין לחדש דין זה ביהודים שהם בני ברית אלא שאינם שומרי תורה ומצוות.

ח. נידון דין יש בו הפסד

בנידון דין, שכאמור יכול ר' מרדכי זלמן לעשות דין לעצמו לפנות את השוכר, נמצאנו למדים כי לדברי הרמ"א לכתחילה אסור לו לעשות זאת על ידי גוי, ואולם לפי מה שכתבו הנודע ביהודה והאגרות משה נראה כי לשיטתם הוא יכול לפנותו אפילו על ידי גוי. ולדינא, נראה כי קשה להורות להקל בזה נגד הכרעת רבינו הרמ"א, אלא שכבר מצינו בראשונים שהתירו זאת, בתשובת מהר"ם מרטנבורג כתב (ח"ד סימן תתקסח): רשאי הוא להציל את שלו מהם בכל מה שיוכל אף לכונס לבית חברו ולטול את שלו ואף בידי גוים דק"ל עבד אינש דינא לנפשיה. וכן נראה מתשובת הרי"ף (בעה"ת שער א חלק ג אות ב) ומתשובת הרמב"ן (בעה"ת סוף שער סב)

והרשב"א (ח"ב סימן פד, ח"ה סי' קעא) שמוותר לפנות לגוים או לערכאות כדי להציל את ממונו, וכן דעת יש"ש (ב"ק פ"ג סימן ו) והרמ"ע מפאנו (סימן נא) והובאו דבריהם בש"ך (שם ס"ק ד, ה), והביא כן ידידי הג"ר דוד שלמה שור בספרו דינא דמלכותא (פרק מד ח"ב), ולפיכך אם עושה כן לפנות ע"י גוי אין למנוע ממנו, אחר שנשען על אילני רברבי.

אמנם באופן שהמשכיר ממשיך לגור אחרי סיום החוזה שביניהם, אבל הוא משלם דמי שכירות ואין שום הפסד לשוכר, ובכל זאת הוא חפץ לפנותו מן הבית, לא יותר למשכיר כי אם לעשות דין לעצמו ולתפוס, ואם אין לו אלימות והיזק, ואלו לפנותו בלא אלימות והיזק, עליו לפנות תחילה לבית הדין ולתבוע שיפנהו. אך במעשה זה, מאחר שר' אפרים צבי כבר חיסר מדמי השכירות, נמצא כי בכל יום ויום הרי הפסדו של המשכיר מוטל על הכף ועלול הוא להפסיד את כספי השכירות, יכול הוא בשופי לעשות דין לעצמו גם בזרוע כל שאינו יכול להציל באופן אחר, ואין הוא צריך להמתין ולתבוע בבית דין, ויכול גם לכתחילה להסתייע בידידיו וחבריו שיעזרו לו לפנות את השוכר.

ט. המסייעים יש בידם מצות השבת אבדה

ויתכן עוד שיש להם גם מצוה לסייע לו, כי יש בהשבת גזילה דין השבת אבדה, כמו שמצינו להלכה (סימן שמח סעיף ז) שכאשר ראה ראובן את שמעון שנכנס לבית לוי וגנב חפץ אחד ובא אותו חפץ ליד ראובן, אם יודע ראובן שאין לשמעון שום טענה נגד לוי, ושוב בא החפץ לידו אינו רשאי להחזיר את החפץ ליד שמעון הגנב, ואם החזירה לגנב חייב לשלם ללוי, והטעם לפי שהיה לו להשיב את האבדה לבעלים. הרי שבהשבת גניבה ליד בעלים יש דין השבת אבדה. ומעתה, כל שברור הדבר שכדין עושה, מצוה בידם לסייע בידו להשיב גזלתו.

יתירה על זו, מצינו שהרואה את חברו עושה דבר עבירה, רשאי לייסרו ולהכותו כדי להפרישו מן האיסור, וכמו שכתב בשולחן ערוך (סימן תכא סעיף יג) שאם רואה אחד מישראל מכה את חברו ואינו יכול להצילו אם לא שיכה את המכה, יכול להכותו כדי להפרישו מן האיסור. והוסיף שם רמ"א שכמו כן מי שהוא תחת רשותו ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה, רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור, ואינו צריך להביאו לבית דין.

ו מ ק ור

הדברים בתרומת הדשן (סימן ריח) שנשאל על אחד ששמע את אשתו מקללת ומזלזלת באביה ואמה והוכיחה בדברים כמה פעמים ולא הועיל, וכתב שרשאי להכותה כדי לייסרה שלא תעשה. ואף על פי שבהגהות מרדכי (כתובות רמז קפו) כתב שהמכה את אשתו עובר על לאו של 'פן יוסיף' ועניינו חמור מאד, מכל מקום להפריש מאיסור חמור כזה רשאי, וכמו לגבי אדון שרשאי לייסר עבד עברי נרצע שלא רוצה לפרוש מהשפחה כנענית, כמו שהבאנו לעיל.

אלא שאין להקל ראש בדבר לייסר ולהכות כדי למנוע מאיסור גזל רק במקום ההכרח ממש, וכל שיכולים לפנותו בדרך אחרת אסור חלילה להכותו, ועל כן בוודאי יש להם לעשות הכל בתחבולות לפנות את חפציו ולנעול ממנו את הדרך, בלי להכותו כדי שחלילה לא יעברו בשום על איסור החמור של 'פן יוסיף'. ולא הותר כן, אלא במקום ההכרח הגמור, כמו למשל אם יצטרכו להתגונן מפניו ומעין דברי השולחן ערוך לגבי אחד שרואה מכה את חברו.

וזה דבר המשפט

• ההלכה היא: 'עבד אינש דינא לנפשיה'. כלומר, רשאי אדם לעשות דין לעצמו לגבי חפצים שהם שלו, אך אינו רשאי להכות ולהזיק את השני, מלבד במקום שיש לו הפסד, שאז במקרים שאין לו ברירה אחרת ואינו יכול להציל בענין אחר, יכול לעשות דין לעצמו גם בכח הזרוע ובהכאה והפסד לשני.

• שיטת הרמ"א שגם כאשר הוא רשאי לעשות דין לעצמו, אין לו לעשות זאת לכתחילה על ידי גוים, אמנם בדיעבד אם עשה, מה שעשה עשוי. אך שיטת הנודע ביהודה שרשאי לעשות דין לעצמו גם על ידי גוים, וגם האגרות משה תמה על דברי הרמ"א, וכן מבואר בראשונים להיתר. • שוכר שאינו מפנה את הבית לאחר סיום החוזה אך ממשיך לשלם דבר חודש בחדשו, מאחר ואין למשכיר הפסד בדבר, יכול הוא לעשות דין לעצמו ולפנותו רק באופן שאינו מכה או מזיק אותו. אבל שוכר שאינו משלם ויש למשכיר הפסד, הוא רשאי לעשות דין לעצמו ולהוציאו אף בזרוע במקום הצורך ויכול להסתייע באחרים, אך לשיטת הרמ"א אסור לו לכתחילה להיעזר בגוים.

• אף לדעת האוסרים לפנות לכתחילה על ידי גוי, מותר להוציאו על ידי ישראל שאינם שומרי תורה ומצוות, כי הם בגדר ישראל ואין זה כמסירת ממונו ישראל ביד גוי. • ויש למסייע מצוות השבת אבידה ואפילו על ידי הכאה, שהרי מצינו שרשאי להפריש ישראל מאיסור על ידי הכאה. והשבת גזילה היא בכלל השבת אבידה. ואולם אין לפנות באלמות והכאה, כל עוד אפשר בענין אחר על ידי פינוי החפצים.

• בסיפור שלפנינו: רשאי ר' מרדכי זלמן להוציא את חפצי ר' אפרים צבי מן הבית, ואף יכולים חבריו לסייע בעדו, וגם יש להם מצוה בכך.

